

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSLAM AİLE HUKUKUNDA BOŞAMA YETKİSİ VE KADININ BOŞANMASI
DIVORCE AUTHORITY AND DIVORCING OF A WOMAN IN ISLAMIC FAMILY LAW

Ali YÜKSEK*

Öz

Kuran-ı Kerim, aile müessesesinin gerek inşası, gerek idamesi ve gerekse sonlanması ile ilgili olarak oldukça geniş emir ve tavsiyeler içermektedir. Kuran, evlenmeyi fitri bir ihtiyaç ve gereklilik olarak görmüş, yetişkinlerin evlendirilmesi emredilmiştir. Evlilikte karşılaşılabilecek bir takım problemlerin sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturmak için takip edilecek yöntemleri sunmuştur. Bütün bunlar İslam'ın, prensip olarak aile müessesesine özel bir değer verdiğini göstermektedir. İslâm, evliliğin geçici olmasını değil, kalıcı olmasını istemiş ve nikâh akdini bir ömür boyu olması şartıyla kabul etmiştir. Evlilikte asıl olan tarafların her ikisinin veya birinin ölümüne kadar evliliğin sürdürülmesidir. İslam'da geçici bir süreyle evlilik akdinin yapılması yasaklanmıştır. Fakat evliliğin fiilen devamına sadece akit yeterli değildir. Evliliğin devamı için karı-koca arasında karşılıklı anlaşma, saygı ve sevginin olması şarttır. İnsanların tabiatlarının, anlayış ve zevklerinin farklı farklı oluşu veya bir takım hadiselerin vukuu buluşu, v.b. sebeplerle bu bağlar yıpranır, hatta kopar. Eşlerin sıcak aile ortamları kaybolur, hatta beraberlikler bir ıstırap ve çileye dönüşebilir. Bu durum Allah'ın istediği hak ve görevlerin yerine getirilmesine engel olur. Bundan kurtulmak gerekir. Böyle bir durumda eşlerin önünde aile saadetinin yok olduğu ve çocukların olumsuz şartlarda gelişimine sebep olduğu nefret ve geçimsizlikle yaşamak, uzun vadede sosyal ve ahlaki zararları beraberinde getirdiği aşikâr olan evliliğin hukuken devam ettiği ancak eşlerin fiilen ayrı yaşamaları durumu ve daha sağlıklı yeni evlilikler kurabilme imkânı sağlayan evliliğin son bulması halidir.

İslam aile hukukunda talak-boşanma konusu, çok değişik yönleriyle ele bu çalışmada alınmış ve tartışılmıştır. İşte bu tartışmalardan biri de boşanma kararının kim tarafından alınacağı, bunda kimin yetkili olduğu, kadının kocasını boşayıp boşayamayacağı konusudur. Kadının kocasını boşama hakkına sahip olmaması, kadının kocasını hangi hallede boşayabileceği Kur'an ve sünnetten ortaya konulan delillerle ortaya konulamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Kadın, Boşanma, İslam Hukuku.

Abstract

The holy Koran contains a lot of orders and advices about establishment, continuation and the ending of family organization. The Koran accepts the marriage as a naturel need and necessity, and orders to marry adults. The Koran gives methods that can be followed to solve the problems couples can face with during their marriage. All of these

---

* Öğrt. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi DKAB Bölümü, aliyukse05@hotmail.com.

show that Islam gives special importance to family organization on principle. Islam wants the marriage to be continual, not temporary and accepts the marriage agreement only if it is throughout the lives of couples. The fundamental principle of a marriage is to continue the marriage until the death of one or both of the couples. Temporary marriage is forbidden in Islam. But marriage agreement is not adequate on its own for the continuation of a marriage actually. For the continuity of a marriage, mutual understanding, respect and love are necessary between the couples. The links between the couples may be damaged or even may be cut because of the fact that people's nature, understanding and interests may be different or because of some events happened, etc. The peace in the family may disappear and being together may turn to hank for couples. This situation prevents performance of the rights and duties God wants to be performed. It is necessary to get rid of this.

In this study, divorce in Islamic family law is discussed extensively. One(one bir demek some birkac buraya hangisi konulmalıbirden fazla konu söylenmiş some koyarsak is kelimesi are şeklinde yazılmalı) of these discussions is (some of these discussions are)who can decide the divorce, who is authorized for divorce, whether the wife has right to divorce her husband or not. Whether The wife has not or has the right to divorce her husband, and in which situations wife has the right to divorce her husband are worked on by the evidences from The Koran and the Sunna.

Keywords: Marriage, Woman, Divorce, Islamic Law.

Talak Kavramı ve Talakın Meşrûiyeti

Talak, hem mastar hem de isim olan bir kelime olup, lügatte bir bağı çözmek, serbest bırakmak ve salıvermek gibi manalara gelmektedir.¹ Fıkıh ıstılahında ise, değişik tarifler bulunmaktadır. Bunlar arasında Ömer Nasuhi Bilmen'in tarifini hepsini kapsaması açısından vermeyi uygun bulduk. Buna göre: "Talâk, boşama ehliyetine haiz² kocanın nikâh akdini bir takım özel lafızlarla hemen ya da daha sonraki bir zamanda ortadan kaldırmasıdır."³

Tüm tanımları ortak noktalarından hareketle talakı; "Sahih bir şekilde kurulan nikâh akdini özel bir yöntemle izale etmek" şeklinde de tarif edebilir.

Talakla ilgili ayetlerinin meallerini vererek, probleme dair Kuran-ı Kerim'deki belli başlı hükümleri tespit edildiğinde;

Kur'an: Talâkın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴ "Talâk ikidir."⁵ "Onları (kadınları) iddetlerinde (temizlik günlerinde) boşayınız."⁶ âyetlerde, açıkça geçtiği

1 Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur (1990). Lisânü'l-Arab, Beyrut, X, 226; Ebû Bekr Zeynuddin er-Razi (1980). Muhtaru's-Sihah, İstanbul, s. 228; Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu (1987). Yeni Kamus, İstanbul, t-1-k mad.; Mecdüddin Muhammed Firûzâbâdi (1987). el-Kamusu'l-Muhit, Beyrut, s. 1167.

2 Erkek, Akıl, Rüşt (Buluğ), Bkz. Muvaffaku'd-din Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, (1972). el-Muğni, Beyrut, VII, 294; Burhaneddin Ebi'l Hüseyin Ali b. Ebi Bekr b. Abdu'l-Celil Merğınani (1990). el-Hidaye Şerhu Bidayetü'l Mübtedi, Beyrut, I, 129; Kemaluddin Mumammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid İbnü'l-Hümâm es-Sivasi, (t.y.). Şerhu Fethu'l-Kadir, Beyrut, III, 313; Ömer Nasuhi Bilmen (1988). Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, II, 193; Hayrettin Karaman (1992). Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul, I, 298.

3 Cürçâni, Ta'rifat, s.141; Bilmen, II, 175; Mehmet Erdoğan (1998). Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rağbet yayımları, İstanbul, I, 434.

4 İbn Kudâme, VIII, 233; Abdullah b. Mahmud el-Mevsili (1987). el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar, İstanbul, III, 121; Zuhayli, VII, 357; Karaman, I, 294.

5 Bakara, 2/229.

6 Talâk, 65/1.

üzere, talâkın sayısının ve zamanının belirtilmiş olması, onun meşru bir hak olduğunu göstermektedir.

Sünnet: Rasulullah'ın (sav) bu konuda pek çok hadisi vardır. "Cenab-ı Hakk'ın gazabını en çok celbeden helâl, talâktır"⁷ sözü bunlardandır.

İcmâ: Bütün Müslümanlar, talâkın caiz olduğu konusu üzerinde icmâ etmişlerdir.⁸

Kocanın Boşama Yetkisi ve Meşrûiyeti

Kuran-ı Kerim'e göre, boşama yetkisi prensipte kocaya aittir. Koca bu hakkını tek taraflı olarak kullanabilir. Naslarda yer alan açık deliller sebebiyle, müçtehitler ehliyet sahibi bir kocanın, boşama yetkisine sahip olduğu konusunda görüş birliğine sahip olmuşlardır.⁹

Kocanın, hanımını boşama yetkisi Kur'an, sünnet, icma ve akıl ile sabittir. Bu delillerden öne çıkanlar şu şekilde sıralanabilir:

Kur'an; *"Şayet, daha önce, kesin bir mehir (fariza) belirleyerek (nikahlamış olduğunuz eşlerinizi), kendilerine dokunmadan boşarsanız, (mehir olarak) belirlediğiniz miktarın yarısı (onların hakkı)dır. Ancak o (kadın)lar başışlarsa yahut nikah düğümü elinde bulunanlar başışlarsa başka. (Ey erkekler) sizin başışta bulunmanız takvaya daha uygundur. Aranızda fazlı da unutmayın. Muhakkak ki Allah yaptıklarınızı görendir."*¹⁰

*"Kadınları boşadığınız zaman, onlar da ecelleri (iddetlerinin bitme vakti)ne ulaştıklarında, artık onları ya iyilikle tutunuz ya da iyilikle salınız. Onları, (Allah'ın hududunu) tecavüz etmek suretiyle, zarar vermek için tutmayınız. Kim bunu yaparsa hiç şüphe yok ki (bizzat) kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın ayetlerini eğlence edinmeyiniz. Allah'ın üzerinizdeki nimetini¹¹ ve öğüt vermek için size indirdiği kitap ve hikmeti hatırlayın. Allah (ın emirlerine muhalefetten) korununuz ve biliniz ki, hiç şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir."*¹²

*(Kendisiyle nikâhlandıktan sonra) dokunmadığınız veya onlar için belli bir mehir takdir etmediğiniz, kadınları boşarsanız üzerinize bir sorumluluk yoktur. (Ancak) onlara (gönüllerini hoş edecek bir) meta verin. Zengin olanın kendi haline göre (bir şey) vermesi, fakir olanın da kendi haline göre, örfeye uygun bir meta vermesi gerekir. (Bunları) yapmak iyiler üzerine bir vazifedir."*¹³

Müfessirlerin çoğunluğuna göre yukarıdaki zikredilen ayetlerdeki "nikah düğümü elinde bulunanlar", "Kadınları boşadığınız zaman", "kadınları boşarsanız üzerinize bir sorumluluk yoktur" ifadeleri erkeğin hanımını boşama yetkisine dolaylı olarak (işaret yoluyla) kaynaklık etmektedir. Bu ayetlerdeki boşama fiilleri erkeğe isnad edilmiştir.¹⁴ Kur'an'da kadının boşamasına dair herhangi bir bilgi yoktur¹⁵

⁷ Süleyman b. Eş'as es-Sicistani Ebû Davud, (t.y.). Sünen-ü Ebi Davud, Beyrut, Talâk, 7/3, r. 2178; Muhammed b. Ali Şevkânî, (t.y.). Neylü'l-Evtar, Kahire, VI, 220.

⁸ Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed Kurtubî (1985). el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut, 1985, III, 126; İbn Kudâme, VIII, 223; el-Mevsilî, III, 121; Zuhaylî, VII, 357; Karaman, I, 294.

⁹ Kurtubî, III, 130; el-Mevsilî, III, 121; Bilmen, II, 175.; Ebû Zehra, el-Ahvalü's Şahsiyye, (t.y.). Kahire, s. 289; Karaman, I, 292; Alaaddin Ebû Bekr, b. Mes'ud Kâsânî (t.y.), Bedai'u-Sanai fi Tertibi's-Şerai, Beyrut, III, 106; Halil Cin, ve Ahmet Akgündüz (1989). Türk Hukuk Tarihi, Konya, II, s. 95.

¹⁰ Bakara, 2/237.

¹¹ İman ve İslam nimeti hk. bkz. Ebi'l Feda el-Hafız İbni Kesir (1992). Tefsiru'l Kur'an'ı Azim, Beyrut, I, 421; Elmalılı, M. Hamdi Yazır (t.y.). Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, II, 111.

¹² Bakara, 2/231.

¹³ Bakara, 2/237.

¹⁴ Geniş bilgi için, Bkz. Cassas, Ebû Bekir Ahmet b Ali Er-Razi (1985). Ahkamu'l-Kur'an, Beyrut, II, 152; Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed (1994). el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Kahire, III, 204, 205; Elmalılı, II, 111, 112, 122.

¹⁵ Ekrem Doğanay, (t.y.). İslamda Talakın Hükümü ve Hikmetleri, Gonca yayınevi, s.18, 23.

Sünnet: Hz. Peygamber (sav'den nakledilen rivayetler de boşama yetkisinin erkeklerde olduğunu desteklemektedir. Konu ile alakalı bir rivayet şöyledir:

"Abdullah b. Abbas (ra)'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Allah'ın Rasûlü (sav)'nın yanına bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasûlellâh! Efendim (daha önce) beni cariyesiyle evlendirdi. Şimdi ise onunla benim aramı açmak (boşamak) istiyor." Hz. Peygamber (sav) derhal minbere çıkarak şöyle buyurdu: "Ey İnsanlar! Sizden birine ne oluyor da, önce kölesini cariyesiyle evlendiriyor, sonra da onların arasına ayırmak istiyor. Boşama yetkisi (Talak) ancak bacağı (sâkı) elinde tutanıdır".¹⁶ Rivayette geçen "bacağı (sâkı) elinde tutma" ifadesinden boşama yetkisinin kadından cinsel faydalanma hakkına sahip olana ait olduğunu anlıyoruz.

Ayrıca bazı sahabeler Hz. Peygamber'e (sav) gelerek hanımlarından şikâyet etmişlerdir. Hz. Peygamber, onlara çeşitli tavsiyelerin yanı sıra hanımlarını boşayabileceklerini de önermiştir. Örneğin Darekutni'nin rivâyetine göre: Abdullah b. Ömer hanımını adet halindeyken boşamıştı. Sonra da iki temizlik döneminde kalan iki talâk hakkını kullanmak istemişti. Bunu duyan Rasûlullah (sav): "Ey İbn Ömer! Allah sana böyle bir uygulama şekli emretmedi. Sünnetin ifâsında yanlışlık yaptın. Sünnet, temizlik günlerini beklemen ve o günlerde boşamandır" buyurdu. İbn Ömer derki; "Rasûlullah, (sav) bana hanımına dönmemi emretti. Sonra da kadın temizlenince ister onu boşa, ister tut" dedi. Ben de "Ya Rasûlellâh! şâyet ben hanımını üç talâkla boşasaydım ona tekrar dönebilir miydim? Deyince; "Hayır, hanımın senden kesin olarak ayrılırdı ve bir de günah olurdu" buyurdu.¹⁷

Yukarıdaki rivayette ve daha birçok Hz. Peygamber (sav) ve onun sahabelerinden gelen rivayetlerde¹⁸ boşama fiillerinin hep erkeğe isnad edilmiş olduğu görülür.

İcmâ: İslam hukukunda boşama yetkisinin erkeğe ait olduğuna dair fukaha icma etmiştir.¹⁹

Akli delil: Eda ehliyetine sahip bütün erkeklerin normal durumlardaki yaptıkları tüm tasarruflar kabul edilmektedir ve hukuki sonuçlar doğurur. Boşama işlemi de diğer tasarruflar gibi bir fiili bir tasarruftur. Bunu diğerlerinden ayrı tutmak akılla bağdaşmaz ve temel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirmek gerekir. Tüm bu deliller erkeğin boşama yetkisini karısına havale (tefvîz) edebileceğini göstermektedir.

Kadının Boşanma Hakkı ve Boşanma Yöntemleri

İslam Hukuku boşanma konusunda kadını erkeğe mahkûm etmemiş, bilakis kadının haksızlık ve mutsuzluklarına karşın onun yanında olmuş, kadına da birtakım şartlar muvacehesinde boşama hakkı vermiştir. Ancak bu hak erkeğe direk olarak verilirken kadına dolaylı olarak verilmiştir.²⁰

Kocasından boşanmak veya diğer bir ifadeyle kocasından ayrılmak isteyen kadın aşağıdaki boşama yöntemlerinden birini kullanabilir.

---

16 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce (1992). el-Kazvini, Es-Sünen, İstanbul, Talak 31; Ali b. Ömer Dârekutni (1966). es-Sünen, Kahire, IV, 37, 38; Heysemi, hadisin senedindeki İbn Lehia isimli ravinin zayıf olduğunu ileri sürsede münekkitlerin bir çoğu şîgâ ravi olduğunu ifade eder. İbn Lehia için bkz. Nihat Dalgın (2001). İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, MÜİFAV yayınları, İstanbul.

17 Ebû Davut, Talak, r. 2185; Dârekutni, IV, 31; İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saad b. Hazm, el-Muhallâ, Mısır, 1970, X, 169; İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, Kuveyt, 1979.V, 254; İbn Kudâme, VIII, 241; Cessas, Ebû Bekir Muhammed b. Ali, Ahkamu'l Kur'an, Beyrut 1992, I, 520; Muhammed b. İsmail San'ânî (1987). Sübülü's-Selam Şerhu Bulûğu'l-Meram, Beyrut, III, 359; Abdurrahman Sabunî (1983). Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyni fi't-Talâk fi's-Şeriatil-İslâmiyye, Dârü'l-Fikr, Beyrut, s.233; Ahmed Ferrac Hüseyin (1991). Ahkamu'l-Üsratü fi'l-İslâm, Beyrut s.99.

18 Ebû Davut, Talak 17, 18; Şevkânî, VIII, 2834, 2837.

19 Kurtubî, III, 130; Kâsânî, III, 106; el-Mevsîlî, III, 121; Bilmen, II, 175.; Ebû Zehra, s. 289; I, 292; Cin - Akgündüz, II, 95.

20 Mehmet Hayri Kırbaoğlu (1991). Kadın Konusunda Kur'ana Yönelik Başlıca Eleştiriler, İAD (İslami Araştırmalar Dergisi), sy. 4, Ankara, s. 281, 282.

Tefvîz-i Talak

Tefvîz; Sözlükte bir işin tasarruf ve idaresini bir kimseye sipariş ve havale etmek, devretmek, bir kimseyi bir iş üzerinde hâkim kılmak, falancayı bu işde yetkili kıldım demek anlamlarına gelmektedir²¹ İslam Hukuku ıstılahında Tefvîz-i talak ise, erkeğin evliliği sona erdirme hakkı olan talak/boşama yetkisini evlilik akdi öncesinde²² veya evlilik akdi esnasında veya sonrasında bu yetkinin kendine yerilmesini isteyen kadına veya erkeğin kendi arzusuyla belirli lafızlar kullanarak karısına veya üçüncü bir şahsa tek taraflı irade beyanı ile boşama yetkisini onların irade ve isteğine bırakmasıdır²³ şeklinde tanımlanabilir.

Yukarıdaki tanımdan anlaşılacağı gibi erkek kendi iradesiyle boşama yetkisini karısına veya üçüncü bir şahsa verebilmektedir. Kadın da nikah akdi esnasında mutlak bir yetki talebinde bulunarak boşama salâhiyetini elde edebilmekte ve elde ettiği bu yetki neticesinde erkeğin rızasına ve hâkimin hükmüne ihtiyaç duymaksızın boşama iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilme hak ve yetkisinde bulunabilmektedir.

Tefvîz-i Talakın Meşrûiyeti

İslam hukukunda kadının, “tefvîz-i talak” yoluyla kocasını boşama hak ve yetkisine sahip olması Kur’an-ı Kerim, sünnet, icma ile sabittir. Bu delillerden bir kısmı sıralanacak olunursa;

Kur’an: İslam Hukukçuları konuyla ilgili olarak şu ayeti delil olarak kaynak göstermişlerdir: “Ey Peygamber! eşlerine şöyle söyle: Şayet dünya hayatını ve süsünü (refahını) murat etmekte iseniz, geliniz size boşanma bedellerinizi (mut’alarınızı) vereyim ve sizleri güzellikle salıvereyim.”²⁴ “(Yok) şayet Allah’ı, Rasulünü ve ahiret hayatını murat ediyorsanız, biliniz ki Allah sizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.”²⁵

İlk bakışta ayetin konuya delaleti açık olmasa da İbni Hazm hariç 26 ehl-i sünnet âlimleri tefvîz-i talaka bu ayeti delil olarak sunmuşlardır.²⁷

Zikredilen ayetin nüzul sebebi şöyledir; Hz Peygamberin hanımları İran ve Bizans imparatorunun kızları ve hanımlarını örnek göstererek²⁸ büyük bir peygamberin, büyük bir toplum önderinin hanımları olmalarına rağmen, bazen ekonomik sıkıntı çektiklerinden, bazen de dünyaya ait birtakım refah ve ziynet eşyalarından mahrum olduklarını ifade etmişler ve dünyalık bazı talepleri olmuştu. Hatta bazen hanımları arasında küçük kırgınlıklar ve çekememezlikler gerçekleşmekteydi. Bunlar üzerin Hz Peygamber üzülmüş ve bir ay kadar hanımlarından uzak durmuştu. Hatta ahabının yanına da gitmez olmuştu. Bu hadiseler üzerine Ahzab suresinin 28, 29. Ayetleri nazil oldu.²⁹ Bu ayetler gereğince Hz Peygamber (sav), hanımlarını mevcut şartlar dâhilinde kendisiyle beraber kalmaları veya ayrılmaları konusunda

21 İbn Manzur, “f.v.d.” md., VII, 210; Firûzâbâdî, “f.v.d.” md., 1, 839.

22 İbn Kudâme, VIII, 287-288; Kâsânî, a.g.e, III, 113; Bilmen, II, 258, 267; Erdoğan, I, 447.

23 Muhammed b. Emin b. Ömer İbn Abidin (1992). Haşiyetü Reddül-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut, 2, 475; Bilmen, II, 258.

24 Ahzab, 33/28.

25 Ahzab, 33/29.

26 İbn Hazm, IX, 300; Abdülkerim Zeydan (1994). El-Mufassal fi Ahkami'l Mer'e ve'l beyti'l Müslim fi'ş Şeriatil İslamiyye, Beyrut, VII, 413.

27 Kurtubî, XIV, 166; Kâsânî, III, 118; el-Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim, Kitabu'l İcma, Ter. Abdulkadir şener, Ankara 1983, s. 58; Muhammed Sürûri (t.y.). Ahkamu't Talak, sadeleştiren; İ. Halil Can, Pamuk yayınları, İstanbul, s. 70.

28 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir Taberî (1994). Câmî'ul Beyan fi Te'vili'l Kur'an, Mısır, XXI, 197.

29 Kurtubî, XIV, 160; Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnu'l Arabî (t.y.). Ahkamu'l Kur'an, III, 1505.

muhayyer bıraktı. Ancak hanımları Hz. Peygamberi tercih ettiler.³⁰ Hz Peygamber de bunu talak saymadı.³¹

Anılan ayeti kerimeler ve onların hadis rivayetleri ışığı atındaki yorumlar neticesinde görülen “tahyir” muhayyer bırakma olayı boşama işini erkeğin hanımına bırakması anlamına gelmektedir. Bu da Kur’an’ın tefvîz-i talakın cevazına delalet ettiğini göstermektedir.

Sünnet: Hadis kaynaklarında az öncede işaret ettiğiniz ayetlerin nüzul sebebini beyan eden ve kadının boşama hak ve yetkisine sahip olabileceğini gösteren pek çok hadis vardır.³² Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için bunları biraz daha detaylı ele almak faydalı olacaktır.

Hz Ebu Bekir, Rasulullah’ın (sav) odasına girmek için izin istediğinde, insanların kapısının önünde oturmakta olduklarını ve hiç kimseye içeri girmek için izin verilmediğini gördü. Ebu Bekir’e izin verildi ve içeri girdi. Aynı şekilde daha sonra gelen Ömer’e de izin verildi. Hz. Ömer, Rasulullah’ı (sav) etrafında hanımları toplanmış bir halde ve üzgün bir durumda gördü. Hz Peygamber (sav) suskundu. Hz. Ömer kendi kendine bir şeyler söyleyerek Hz. Peygamberi güldürüp, neşelendirmeliyim diyerek “Ey Allah’ın Rasulü (kendi hanımını kastederek) Hârice’nin kızını bir görseydin. Benden nafaka istedi. Ben de kalkıp onun boynunu sıktım.” dedi. Hz. Ömer’in bu sözü üzerine peygamber gülümsedi ve “İşte şu etrafımda gördüğün kadınlar da benden nafaka istiyorlar.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir kızı Ayşe’ye doğru yürüyüp boynunu sıkmaya başladı. Hz. Ömer’de kızı Hafsa’ya doğru yürüyüp O da onun ensesinden tuttu. Ve her ikisi de “Siz, Rasulullah’tan onda olmayan dünyalık şeyler mi istiyorsunuz?” dediler. Hz. Ayşe ve Hafsa; “Vallahi, Rasulullah’tan sahip olmadığı dünyalık şeyleri bundan sonra istemeyeceğiz” dediler. Bu olaydan sonra Hz. Peygamber eşlerinden bir ay veya 29 gün uzak yaşadı. Sonra kendilerine Ahzap suresindeki şu ayetler indi “ *Ey Peygamber, hanımlarına söyle... Ve Allah içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”

İnen bu ayetler üzerine Hz. Peygamber (sav) hanımı Hz. Ayşe’den başlayarak “Ey Ayşe ben sana bir konu arz etmek istiyorum, anne ve babana danışmadan acele edip cevap da vermeni de istemiyorum” dedi. Hz. Ayşe “Nedir o Ya Rasulallah” dedi. Bunun üzerine Rasulullah ayetleri okudu ve boşanıp boşanmama konusunda özgür olduğunu söyledi. Hz. Ayşe anne babamla bu konuda neden istişare edecekmişim, hayır Ya Rasulallah, ben Allah’ı, Rasulünü ve ahireti seçiyorum. Ama benim bu (senin yanında kalma) seçimimi diğer hanımlarından hiç birine haber vermeme dilerim.” dedi. Hz Peygamber (sav) “Onlardan biri bana sormaya görsün, tabiki kendilerine durumu söylerim. Çünkü Allah beni zorlayıcı, baskıcı ve yanıltıcı değil öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.” buyurmuştur.³³

Yukarıdaki hadisin farklı bir rivayeti de Hz. Ayşe’den aşağıdaki gibi gelmiştir:

“Ahzap Suresinin 28 ve 29. ayetleri nazil olup, Rasulullah (sav) hanımlarını serbest bırakmakla emrolunduğu zaman ilk olarak bana gelerek şöyle dedi:

“Ey Ayşe ben seninle bir konu konuşmak istiyorum, anne ve babana danışmadan acele edip cevap da vermeni istemiyorum” dedi. Hz Ayşe “*Muhakkak ki Rasulullah benim anne ve babamın O’ndan ayrılmamı emretmeyeceklerini biliyordu*” sonra Rasulullah (sav) Allah Teala şöyle buyurmaktadır diyerek şu ayetleri okudu “*Ey Peygamber! eşlerine şöyle söyle: Şayet dünya*

---

30 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî (1981). Sahihu'l-Buhârî, İstanbul, Talak, 5, 33; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim (1969). Sahihu Müslim ve Tercemesi, İrfan Yayınevi, İstanbul, Talak, 22; Ebû Davut, Talak, 11; Ebû İsa Muhammed b. Sevre Timizi (1981). El-Camiu's Sahih, Talak, 4; İbni Mâce, Talak, 20; Nesei, Ebû Abdirrahman b. Şuayb, es-Sünen, İstanbul, Talak, 26, Kurtubî, XIV, 160.

31 Ayni, Umdetü'l Kari Şerhu Sahihu'l Buhârî, Beyrut (t.y.), XX, 237.

32 Cemaluddin Ebî Muhammed Abdillâh b. Yusuf Zeylaî (t.y.). Nasbu'r-Raye, Li Ehadisi'l-Hidaye, Kahire, Darü'l-Hadis, III, 239; Şekani, V, 270-273.

33 Müslim, Talak 4; bkz. Kutubi, XIV, 171, 172; İbni Kesir, V, 449.

hayatını ve süsünü (refahını) murat etmekte iseniz, geliniz size boşanma bedellerinizi (mut'alarınızı) vereyim ve sizleri güzellikle salıvereyim.³⁴ (Yok) sayet Allah'ı, Rasulünü ve ahiret hayatını murat ediyorsanız, biliniz ki Allah sizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.³⁵

Bunun üzerine ben, "anne babamla bu konuda neden istişare edecekmişim, "hayır" Ya Rasulallah, ben Allah'ı, Rasulünü ve ahireti seçiyorum," dedim. Sonra Hz Peygamberin (sav) diğer hanımları da benim yaptığım gibi yaptılar.³⁶

Bu hadislerde geçen Resulullah'ın (sav) "Ey Ayşe ben sana bir konu arz etmek istiyorum, anne ve babana danışmadan acele edip cevap da vermeni de istemiyorum" sözü muhayyerliğin yani boşamayı seçmek ile Resulullah'ın nikâhı altında evliliği devam ettirmek arasında bir seçim olduğunu göstermektedir. Çünkü Peygamber, Hz. Ayşe'ye dünya ile (mal mülk, ziynet eşyası, lüks yaşam) ahiret arasında seçim yapması hususunda anne babası ile istişare etmesini teklif etmesi düşünülemez.³⁷

Ayrıca Hz. Peygamber (sav)'in böyle bir tavsiyede bulunması Hz. Ayşe'ye ve onun anne babasına karşı beslediği şefkatten ve anne babasının Hz. Ayşe'ye Resulullah'tan ayrılmaması hususunda nasihat etmelerini istemesinden dolayıdır. Çünkü Resulullah Hz. Ayşe'nin yaşça küçük ve tecrübesiz olmasından dolayı ayrılığı seçmesinden korktu. Hz. Ayşe boşanmayı tercih ederse onu boşamak vacip olacaktı.³⁸ Ayrıca Hz. Ayşe'nin "Muhakkak ki Resulullah benim anne ve babamın O'ndan ayrılmamı emretmeyeceklerini biliyordu " sözleri de muhayyerliğin boşama ile evliliği devam ettirme arasında olduğu göstermektedir.³⁹

Mesruk'tan da farklı bir rivayet vardır. Şöyle ki; "Karım beni tercih ettikten sonra ben karımı bir, yahut yüz, yahut bin kere muhayyer bırakmaktan endişe duymam. Çünkü ben Hz. Ayşe'nin "Resulullah bizleri muhayyer bıraktı. Bu da talak mıydı? " dediğini duydum.⁴⁰

Sahabe Uygulamaları: Bu konuda sahabenin birçok uygulaması vardır. Ancak bunlardan bir kaçını verilecek olunursa;

Bir adam Abdullah b.Ömer'in yanına gelerek "Ya Eba Abdirrahman! Ben boşama yetkisini karıma verdim. Oda kendisini boşadı. Bu konuda ne dersin"? dedi. Abdullah b. Ömer, "bu konudaki görüşüm hanımının yaptığı gibidir", dedi. Bunun üzerine adam " yapma Ya Eba Abdirrahman"! deyince, İbni Ömer, "ben mi yapıyorum? onu sen yaptın" dedi.⁴¹

Zeyd b. Sabit'in oğlu Harice şöyle bir rivayette bulunmuştur. Bir gün Harice babasının yanında otururken Ebu Atik'in oğlu Muhammed gözleri yaşlı bir halde babası Zeyd'in yanına geldi. Zeyd ona "bu ne hal" diye sorunca, O da "boşanma yetkisini karıma verdim, o da benden ayrıldı" dedi. Zeyd de o'na "seni böyle davranmaya ne zorladı"? diye sordu. Adam "kader" dedi. Zeyd "istersen karına dönersin. O yalnızca bir talak ile boş olmuştur. Senin ona dönme hakkın var," dedi ⁴²

---

34 Ahzab, 33/28.

35 Ahzab, 33/29.

36 Mülim, Talak 4; İbni Mâce, Talak 20; Nesei, Talak 26.

37 Cessas, I, 357; Kurtubî, XIV, 170.

38 Ebû Zekerîyya Yahya Muhyiddi Şeref Nevevî (1972). Şerhu Sahihü Müslim, Beyrut 1972, X, 78.

39 Nevevî, X, 78.

40 Buhârî, Talak 5; Müslim, Talak 4; Tirmizi, Talak 4; Buradaki istifham edatı onları Resulullah'ı seçmelerinin talak olmadığını belirtmek için kullanılmıştır. Bkz. Şevkânî, V, 271.

41 Malik b. Enes, el-Muvatta, İstanbul 1992, Talak, 3.

42 Malik, Talak 3.

İcmâ: Talak yetkisinin devredilebileceğine dair gerek sahâbenin gerekse ehli sünnet âlimlerinin ortak görüş birliği bulunmaktadır.⁴³

Yukarıdaki sunulan muhtelif deliller ve görüşler tefvîz-i talakın yani boşama yetkisini erkeğin hanımına bırakmasının meşru olduğunu göstermektedir.

Muhâlea (Hul')

Nikâh akdi esnasında veya daha sonrasında kendisine tefvîz-i talak ile boşama yetkisi verilmeyen kadın da eğer isterse muhalea yöntemiyle kocasını boşayabilir. Muhaleada esas kadının kocasına bir bedel ödeyerek kocası ile boşanma üzerine bir anlaşma yapmasıdır.

Lügatte Muhalea/Hul'; gidermek, çıkarmak, soymak ve soyunmak manalarına gelmektedir.⁴⁴

Muhaleanın ıstılahtaki anlamı ise; kadının vereceği bir bedel karşılığında, eşlerin karşılıklı rıza ile evlilik birliğine son vermeleridir.⁴⁵

Erkek ile hanımı arasındaki ilginin yoğun olması gerektiğinden, eşler Kur'anda birbirlerinin elbisesi olarak nitelendirilmişlerdir. Bu manevi elbisenin çıkartılması anlamını doğuran şer'î muameleye ise hul' ismi verilmiştir.

Muhâle'anın Meşruiyeti

Muhaleanın meşruiyeti kitap sünnet ve icma ile sabittir.

Kitap: *"Kadınlara verdiklerimizden (boşanma esnasında) bir şey almanız helal olmaz ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp, evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkmamaları müstesna. Ey müminler sizde karı ile kocanın Allahın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz (kadının serbest boşanması için) erkeğe fidyeye vermesinde her iki taraf içinde günah yoktur"*⁴⁶

İslam âlimleri bu ayeti delil göstererek erkeğin hanımını boşaması karşılığında hanımından fidyeye olarak bir bedel almasını caiz görmüşlerdir.⁴⁷ Ancak, kadın tarafından kaynaklanan nüşuz ve boşanma isteği bulunmaksızın, erkeğin hanımına verdiği mehirden alarak yemesinin haram olduğu nas ile sabittir.⁴⁸

Sünnet: Muhalea konusunda en meşhur olay Sabit b. Kays'ın hanımı Cemile binti Sehl Hz. Peygamber'e (sav) gelerek kocasının din ve ahlakı açısından eksikliği olmamasına rağmen, ondan hoşlanmadığını belirtip, boşanmak istediğini söyledi. Kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi kastederek, Rasulullah kadına; " Bahçeni kocana verir misin?" diye sordu. O, "Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sabit Bin Kaysa "Bahçeni al ve onu boş" dedi.⁴⁹

Bu hadisin diğer rivayetlerinde kadın, kocasının çirkinliğinden ve ondan hoşlanmayışından da bahsetmiştir. Boşanma isteğinin buna dayandığını belirtmiştir.⁵⁰ Bu

43 el-Mevsili, III, 135; Kâsânî, III, 118; Kurtubi, XIV, 166; Muhammed b. Ahmet el-Hatib Şirbîni (t.y.). Muğni'l Muhtac ila Ma'rifeti Meani'l-Minhac, Daru'l Fikir, III, 285.

44 Firûzâbâdi, s. 921.

45 Şemsuddin, Kitabu'l Mabsut Serahsi (1983). Çağrı yy., İstanbul, VI, 171; el-Mevsili, III, 156; İbn Rüşd, II, 55.; Karaman, I, 366; Erdoğan, I, 321; İbn Rüşd'ün dikkat çektiği gibi; fıkıh literatüründe geçen "hulu'", "fidye", "sulh" ve "mubare'eh" tabirlerinin tamamı, kadının nikah bağından kurtulmak için malını bezl etmesi ortak noktasında birleşmektedir. Ancak bazı fakihlere göre bu tabirlerin arasında şöyle bir fark da bulunmaktadır: Kadının, ayrılmak için kocasından aldığı malların tamamını vermesine "hulu'", daha fazlasını vermesine "fidye", bir kısmını vermesine "sulh" denmektedir. Bkz.

46 Bakara, 2/229.

47 İbn Kudâme, VII, 174; İbni Rüşd, II, 55; Kâsânî, III, 113; Zuhayli, IX, 379.

48 Nisa, 4/19, 20.

49 Buhâri, Talak, 12; Ebû Davut, Talak 17, 18; Muvatta, Talak 11; Nesei, Talak 34.

50 Nesei, Talak 53; İbni Mâce, Talak, 22; Elmalılı, II, 108.

rivayetler gösteriyor ki boşama hakkı temelde kocaya verilmiş olmakla birlikte, kocasıyla sorunu olan kadına muhalea yoluna başvurarak kendisi için çekilmez hale gelen evliliğini sona erdirme imkânı vermiştir.⁵¹

Fıkıh kitaplarında “Hul’ başlığı altında ele alınan, bu konu çerçevesinde fakihler arasında geniş tartışmalar bulunmaktadır.⁵² Ancak erkeğin haksız yere, baskı yaparak kadını hul’a zorlamasının haram olduğu konusunda ittifak vardır.

Sahabe Kavli: Hz Peygamber (sav)’den sonra gerek raşid halifelerin döneminde ve gerekse daha sonra sahabe arasında muhalea şeklinde boşanmaların gerçekleştiğini görmekteyiz.

Örneğin, Muavvez b. Afran’ın kızı Rubey amcası ile beraber Abdullah b. Ömer’e gelip ona, Osman b. Affan zamanında hocasından muhalea yolu ile ayrıldığını haber verdi. Hz. Osman bu durumu öğrendiği halde her hangi bir itirazda bulunmadı.⁵³

Yine bu konuda Hz. Ömer’le ilgili bir rivayet vardır. Şöyle ki; Bir gün Hz. Ömer, kendisine gelen bir kadına, kocasından ayrılmamasını tavsiye etti. Kadın bu tavsiyeyi dinlemeyerek boşanma talebine ısrar edince, onu üç gün hapsetti. Hapsettiği yer kadın için pek uygun bir yer değildi. Hapis sonrasında, kendisine nasıl olduğunu sorunca Hz. Ömer’e hitaben; “Vallahi burada kalmak benim için rahatlıktı” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, kadının kocasına; “Onu mutlaka boşa, karşılığını (saç bağını) alarak boşasan bile” diye emretti.⁵⁴ Bu iki rivayette de açıkça görülmektedir ki muhalea yöntemiyle boşanma sahabe tarafından bilinmekte ve uygulanmaktadır.

İcmâ: Her ne kadar bazı kaynaklarda bu konuda muhalif düşünenler⁵⁵ olmakla birlikte muhaleanın meşru olduğunda ve âlimlerin çoğunun bu görüşü paylaştığını söylemek doğru olacaktır.⁵⁶

Mahkeme Yoluyla Boşanma ve Meşruiyeti

Bir kadın tefvîz-i talak ile boşama yetkisini kocasından nikâh akdi esnasında veya daha sonrasında almamış olabilir, kocası muhalea yöntemine de yanaşmıyor olabilir. Eğer kadın ızdırap içerisindeyse veya kocasını boşama isteğinde haklı gerekçelere sahipse İslam ona bir kapı daha açar, mağduriyetten kurtarır. O kapı mahkeme kanalıyla kocadan ayrılmaktır.

İslam Hukukunda prensip olarak boşama yetkisi direk olarak kocaya verilmişse de mahkemenin de bu yetkiyi bazı durumlarda ve gerekçelerle kullanabileceği, evlilik birliğini sona erdirebileceğini kabul edilmiştir. Ancak mahkemenin evliliğe müdahale edebileceği durumlar naslarda sahih olarak geçmemektedir. Bu nedenle hangi hallerde mahkemenin evliliğe müdahale edeceği konusunda çeşitli içtihatlar bulunmaktadır. Tarih içinde bu durumlar, Müslümanlardaki anlayış değişikliğine paralel bir şekilde gelişme kaydetmiştir.

Mahkemenin müdahalesiyle evliliğin sona erdiği halleri iki bölümde ele alındığı görülmektedir. Şöyle ki;

Birincisi Hukuki Geçersizlik Sebebiyle Mahkemenin Evliliğe Müdahalesi: Hukuki geçersizlik olarak nitelediğimiz şey, nikâh akdinin batıl veya fasit olması ya da evliliğin

---

51 Bilmen, II, 280; Karaman, 1, 367.

52 Mesela bkz. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim İbn Münzir, (t.y.). el-İşrâf alâ mezahibi'l-ulema, tah, Ebû Hammad Sağır Ahmed el-Ensari, Daru'l-Medine lit'taba'a ve'n-neşr, Medine, V, 259-272.

53 Malik, Muvatta, Talak 12.

54 Ebû Bekir Ahmet b. Hüseyin Beyhakî (t.y.). es-Sünenü' Kübra, Beyrut 1344h., VII, 315.

55 İbni Rüşd, II, 83.

56 İbn Kudâme, VII, 175; Zuhaylî, IX, 379.

devamına mani bir durumun oluşmasıdır. Bu durum nikâhın feshi olarak bilinmekte ise mahkemesinin müdahalesi olarak bu bölümde ele alınacaktır.

Nikâh sözleşmesinin geçersiz olduğu hallerde, evliliğin fiilen de sonra ermesi için gerektiğinde mahkemenin müdahale edebileceği eskiden beri kabul edilmiştir. Nitekim 1917 Tarihli Aile Hukuku Kararnamesinde bu konuda şöyle bir hüküm mevcuttur: “Mutlak olarak nikâh batıl ya da fasit olduğunda tarafların evliliğine devam etmeleri yasaktır. Kendileri ayrılmadıklarında mahkeme yolu ile eşlerin arası ayrılır”⁵⁷.

Erkeğin ya da Kadının Akit Yapmaya Ehil Olmaması: Nitekim Aile Hukuku Kararnamesinde evlilik ehliyeti konusunda⁵⁸ 17-18 yaşına varmamış olanların ancak hâkim kararıyla evlenebilecekleri belirtilmiştir. Bu şartlara uymayan evlilikleri fasit nikâh saymıştır.⁵⁹ Ayrıca sarhoşluk ve ikrah durumunda da yapılan evlilikleri bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁶⁰

Evlenecek Engellerinin Bulunması: Evlenecek taraflar arasında kan, süt veya akit sebebi ile akrabalığın bulunması.⁶¹ Ayrıca kadının iddet bekliyor olması veya kadının putperest olması da engeldir.⁶² Bu durumlarda derhal evlilik akdi sonlandırılır.

Velinin Evliliğe Rıza Göstermemesi: Şafii, Maliki ve Hanbeli İslam Hukukçularının çoğuna göre genç kız velisinin rızası olmadan evlenemez⁶³

Nikah Akdinin Şartlarının Yerine Getirilmemesi: İslam hukukçuları, nikâh akdinin geçerli olabilmesi için tarafların birbirlerini eş olarak kabul ettiklerini gösteren İcap – Kabulü ve iki şahidin bulunmasını şart görmüşlerdir.⁶⁴

İşte yukarıda belirtilen sebeplerle mahkeme bir evliliği sonlandırabilir.

İkincisi Kadının Gerekçe Göstererek Boşanma Talep Etmesi: İslam hukukunda, bazı sebeplerin bulunması halinde, kadının mahkemeye müracaat ederek, boşanma davası açabileceği benimsenmiştir. Çünkü boşanma hakkına sahip olma açısından kadın ile erkek eşit görülmüştür. İşte bu durum, İslam’ın ortaçağ karanlığındaki kadına sağladığı en önemli haklardan biridir. İslam hukukunun klasik döneminde geçmişsizlik sebebiyle mahkemenin boşanmaya yetkili olduğunu kabul edenler bile, huzursuzluk kaynağının kadın olması halinde, ancak kadının alacağı mihri almaması veya geri ödemesi ya da iddet nafakasını kaybetmesine hükmederek boşanmaya karar verilebileceğine hükmedilmiş, yani kocasından alacağı şeyler dışında kadına tazminat ödeme yükümlülüğü getirilmemiştir. Hazırlandığı halde daha sonradan uygulamaya geçirilememiş olunan 1924 Tarihli Aile Hukuku Kararnamesi Tasarısında bu durumda ki kadına evlilik dolayısıyla kocasından aldığı mali haklar dışında kocaya ödenmek üzere fazladan bir tazminat cezası ön görülebileceği benimsenmiştir.⁶⁵

Kadını kocasının zulmüne ve haksız baskısına karşı korumayı, kendisi için çekilmez bir hal almış evlilik bağından kadını kurtarmayı ve bu konuda hâkimi de devreye sokarak, makul bir çözümü hedef alan İslami görüş, gerçekten çağdaş kanunları bile geride bırakan bir

---

57 1917 Tarihli AHK, (aile hukuku kararnamesi) md. 77.

58 AHK, md. 5, 6.

59 AHK, md. 52.

60 Muhsin Koçak (1991). Ehliyete Tesir Açısından sarhoşluk, OMÜİF, V, 99-119.

61 Bkz Nisa, 4, 22; Mevsîlî, III, 105 : Zuhaylî; IX, 104.

62 Nisa, 4, 24; Mümtetine, 60, 10; Zuhaylî, IX, 142.

63 Şirbîni, III, 147; İbn Rüşd, II, 11; Zuhaylî; IX, 153.

64 Mevsîlî, III, 104; Şirbîni, III, 144; AHK., md. 34.

65 Bkz. 1924 Tarihli AHKT., md. 124.

yaklaşımıdır. ⁶⁶ Ne var ki mahkemeye müracaat sebepleri naslarda açıkça belirtilmediğinden, İslam hukuk ekolleri içinde bu konuda bihayli farklı içtihatlar oluşmuştur.⁶⁷

Hanefi mezhebi hukukçuları kadının boşanma davası açma sebeplerini oldukça sınırlı tutarken ⁶⁸ diğer mezhepler daha geniş tutmuştur.⁶⁹ Bu nedenle Hanefi mezhebinin yaygın olduğu İslam toplumlarında bu tür sıkıntılar özellikle Maliki mezhebinin görüşü tercih edilmiştir.⁷⁰ Dolayısıyla eşlerden her biri diğerine zarar vermeye başlamışsa ve birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getiremiyorsa, evde hedeflen mutluluk yerine ızdırap ve mutsuzluk hâkim oluyorsa eşlerden her biri gerekçesini ortaya koyarak mahkemeye müracaat edebilir.

Kadının boşanma davası açma sebeplerini özel ve genel sebepler başlığı altında ele alınabilir.

Özel Sebepler

Kadının boşanma talebi esnasında ispatlayabileceği sebeplerle mahkemeye müracaat edebilmesidir. Bunları şu başlıklarla sıralayabiliriz.

Kocanın Kusurlu Olması: Kadın, kocasında buluna cinsel yetersizlik veya kusurlar sebebiyle boşanma talebiyle mahkemeye başvurabilir. Bu kusurlara; erkeğin iktidarsız oluşu, husyelerinin alınmış oluşu, cinsel organının kesik ve hastalıklı oluşu, cinsiyetinin belirlenemiyor oluşu gibi örnekler verilebilir.⁷¹ Ancak bu kusurların önceden kadın tarafından bilinmiyor olması veya evlilik yaşamı içerisinde oluşmuş olmasını şart koşan İslam hukukçuları da olmuştur.⁷² İmam-ı Muhammed'in de aralarında bulunduğu birçok âlim yukarıdaki kusurlara ek olarak, alaca hastalığı, karalık ve kelliği de kusur olarak saymışlardır.⁷³

Kocanın Hastalıklı Olması: Kadın kocasında bulunan akıl hastalığı, cüzzam gibi ciddi ortak yaşamı ve sağlığı ciddi manada engelleyen hastalıklar sebebiyle boşanma davası açabilir. Bu görüş Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un haricinde⁷⁴ Hanefilerden imam Muhammed'in de aralarında bulunduğu cumhurun görüşüdür⁷⁵. 1924 Tarihli Aile Hukuku Tasarısı da bu görüşü benimsemiştir⁷⁶. Bu maddede boşanma sebebi olan hastalığın " Hayati tehlike" oluşturması temel alınmıştır.

Kocanın Nafaka Temin Edememesi; İslam da aile reisi olan koca⁷⁷ örfe uygun olarak eşinin nafakasını temin etmekle hükümlüdür⁷⁸ kadın, nafaka sorumluluğunu yerine getirmeyen kocası hakkında boşanma davası açabilir.⁷⁹

Mehir, kocanın eşine nikâh akdinin gereği olarak ödemesi gereken mali haklardandır. Akit esnasında nevi ve miktarı belirlenmiş olan mihire "el-mihru'l-müsemma" denir ve bağlayıcıdır. Akit esnasında mihirin nevi ve miktarı belirtilmemişse⁸⁰ koca, fıkıh literatüründe

66 Kudûrî, Ebû Hüseyin Ahmet b. Muhammed (t.y.). el-Muhtasar, İstanbul Dersaadet, III, 25; İbnü'l Hümâm, IV, 128, 129.

67 Ali Bardakoğlu (1998). İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması Ve Devri" 1. Ulusal Kadın ve aile Sempozyumunda Tebliğ, Konya, s.12; Dalgın, s.179.

68 Kudûrî, III, 25; İbnü'l Hümâm, IV, 128, 129.

69 İbn Rüşd, II, 61-66; Muhammed b. Abdillâh Huraşî (t.y.). Şerhu Muhtasarı Seydi Halil, Beyrut, III, 235.

70 M. Akif Aydın (t.y.). İslam ve Osmanlı Aile Hukuku, MÜİF yayınları, İstanbul, s.23.

71 Kudûrî, III, 25; Meğnani, II, 27; İbn Rüşd, II, 62; Zuhaylî, IX, 406.

72 Huraşî, III, 235.

73 Huraşî, III, 238; Zuhaylî, IX, 407.

74 Kudûrî, III, 25; İbnü'l-Hümâm, III, 313; Şirbîni, III, 202 Zuhaylî, IX, 406.

75 Kudûrî, III, 25; Zuhaylî, IX, 406.

76 AHK:, md. 122.

77 Nisa, 4/34.

78 Bakara, 2/233; İbni Mâce, Nikah, 3; İbni Kudâme; IX, 230.

79 İbni Kudâme; IX, 246; Hamdi Döndüren (1983). Delilleriyle İslam Hukuku, İstanbul, s. 395.

80 Fıkıh literatüründe mehirden söz edilmeden akdedilen nikaha "nikahü't-tefviz" kadına ise "müfevveda" tabiri kullanılmaktadır.

“mihri misil” olarak ifade edilen ortalama bir miktarı ödemekle yükümlüdür. Bir kadının boşanması durumunda onun şer’an hakkı olan mihrinin verilmesi ve onun geri alınmaması esastır. Ayette şöyle buyrulmaktadır: “ *“Ey iman edenler! Kadınları zorla miras (olarak) almanız sizin için helal olmaz. Açıkça bir edepsizlik yapmaları (durumu)*⁸¹ *müstesna olmak üzere, onlara (mehir ve nafaka kabilinden) verdiğiniz şeylerden bir kısmını götürmek (haksız yere geri almak) için onları sıkıştırmayın.*”⁸²

Ancak, Hanefi hukukçuları ekonomik sebepler yüzünden kadının kocasını mahkemeye vermesini çok uygun bulmamışlardır. Bunu Bakara suresindeki “*Eğer borçlu darlık içindeyse ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Ve bu gibi borçlulara alacağınızı bağışlayıp sadaka yapmanız sizin için eğer bilerseniz daha hayırlıdır*”⁸³ ayete bağlanmışlardır Maddi imkânsızlık içinde bulunan borçluya mühlet verilmesini önerdiğini, dolayısıyla kadının kocasına boşanma davası açmak değil kocasının ekonomik sıkıntılarına sabrederek bir müddet mühlet vermesi gereğini vurgulamışlardır. Aile hukuku kararnameyi konuyu Ebu Hanife’nin görüşü doğrultusunda düzenlemiştir.⁸⁴ Ancak günümüz İslam hukukçuları aksini savurmuş ve bakara suresindeki “*Kadınları boşadığınızda iddetlerini bitirdiklerinde onları ya iyilikle tutun ya da güzellikle salverin. Yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak onları tutmayın...*”⁸⁵ ayeti esas alarak kadınlara eziyet ederek zorla elde tutmayı yasaklamış, bunu iyilikle tutup iyilikle salıverme ilkesine aykırı bulmuşlardır. Bu görüş İslam hukukçularının çoğuna aittir.⁸⁶Bu durumda da nafaka temin edemeyen kocayı, kadın mahkemeye müracaat ederek boşanma davası açabilir.

Kocanın Kaybolması: Kocanın yeri ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimseye kayıp (mekfud) yeri belli olduğu halde eve gelmeyene (kayıp) denir.⁸⁷ İslam hukukçuları kayıp veya gaip olan kocayı eşi mahkemeye vererek boşayabileceğini kabul etmişler ancak kayıp süreleri konusunda farklı görüşler ilere sürmüşlerdir. Bu konuda Malikiler dört yıl⁸⁸ Hanefi ve Şafiler kaybolmuş kocanın emsalleri ölünceye kadar beklenilmesi gereğini ve akranları yok olunca kadının boş sayılabileceğini savunmuşlardır.⁸⁹ Hanbeliler ise; koca hakkında kuvvetli ihtimal ölüm ise dört yıl, aksi takdirde ömür boyu bekleneyeceği belirtilmiştir.⁹⁰

1924 Tarihli Aile Hukuku Kanunu Tasarısı, kayıp koca hakkındaki sürenin tayinini hâkimin kararına bırakılmıştır.⁹¹ Yine bu tasarıda kaybolan kocayla ilgili davaların üç ile dört yıl içerisinde karara bağlanmasını öngörür.⁹²

Ebu Hanife ve Şafii kocanın evi terk etmesi; kadının kocasını boşama davası açma sebebi değildir. Ancak kadının maddi mağduriyeti giderilmeye çalışılır,⁹³ demişlerdir.

Aile hukuku kararnamesinde ise şer’i hukuki bir özre dayanmayarak evi terk eden kocanın kadın tarafından boşanabileceği belirtilmiş. Ancak hâkimin karar vermesinden önce

---

81 Ayette geçen ve bizim “açık bir edepsizlik” şeklinde çevirdiğimiz “fahişetün mübeyyine” kelimesi müşterek bir lafızdır. Bu sebeple, kocanın mehrini geri almasının meşruluğuna temel teşkil eden bu ifade ile tam olarak neyin kastedildiği hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Sahabeden İbn Abbas ve İbn Mesud, tabiundan Dahhak ve Katade mezkûr ifadeyi buğuz ve baş kaldırı olarak tefsir etmişlerdir. (Bkz. Kurtubî, Cami’, V, 63.) Ebû Kılabe ve Hasan el-Basri, Zina olarak tefsir etmişler. İbn Rüşd, Bidaye, II, 57.

82 Nisa, 4/19.

83 Bakara, 2/280.

84 AHK., md. 96; Dalgın, s.184.

85 Bakara, 2/231.

86 İbn Rüşd II, 63; İbni Kudâme, IX, 244; Şirbinî, III, 442, 446.

87 Huraşî, III, 238; Erdoğan, s.283; Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Konya 1989, II, 10; Döndüren, s. 395.

88 Merğmani, II, 181; Huraşî, IV, 149; İbn Rüşd, II, 63; Merğmani, II, 181.

89 Merğmani, II, 182; İbn Rüşd, II, 64.

90 İbni Kudâme; IX, 246; Karaman, I, 316.

91 AHKT, (aile hukukukananunu tasarısı), md. 78.

92 AHKT, md. 78.

93 Kudûrî, III, 96; Şirbinî, III, 442; Zuhaylî, IX, 416; Karaman, I, 316.

terkin üzerinden bir yıl geçmesi ve dava açıldıktan sonra hâkimin evine gelmeyen erkeğe altı ay içerisinde eve dönme çağrısı yapmasına aksi takdirde kadının talebi doğrultusunda hüküm vermemi önerir.⁹⁴

Kocanın Hapse Girmesi: Kocanın herhangi bir sebeple hapse girmesi hanımına boşanma davası açma hakkı verir. Ancak bu konuda değişik görüşler vardır. İslam hukukçularının çoğu hapis süresine bakmaksızın kadının bu sebeple boşama davası açamayacağı görüşündedir⁹⁵. Ancak malikiler üç veya dört yıldan daha fazla süreyle hapse mahkûm edilen kocaya dava açılabileceği görüşündedir.⁹⁶ Aile hukuku kararnamesinde bu konuyla ilgili açık madde olmamakla beraber 1924 tarihli tasarıda eşin onur, şeref ve yüz kızartıcı bir suçtan dolayı mahkûm edilmesi durumunda kadın mahkemeye müracaat edebileceği ifade edilir.⁹⁷

Kocanın, Hanımını Öldürmeye Azmetmesi: 1924 Tarihli Aile Hukuku Kanunu Tasarısında boşanma sebebi olarak yer almıştır.⁹⁸ Bu durum, bir kadının, kocasından ayrılmak istemesi konusunda tüm insanların makul karşılayacağı bir sebeptir.

Kocanın Karısını Kandırması ve Aldatması: Erkek, evleneceği kıza şahsı kişiliği, mesleği, sosyal konumu, ekonomik durumu, aile yapısı gibi konularda yanlış bilgi verip, o şekilde evlendiğinde hanımı daha sonra bu bilgilerin yanlışlığını öğrenirse ve ispat ederse boşanma davası açabilir.⁹⁹ Ayrıca evlilik esnasında eşin zina etmesi, gayri meşru ilişkilerde bulunması kadına dava açma hakkı doğurur.¹⁰⁰ Ayrıca erkek evli olduğu halde bunu gizleyerek bir kadınla evlenirse o kadın dilerse boşanma davası açabilir.¹⁰¹

Kocanın Mihri Ödememesi: Kur'an da ki "*Nikâhladığınız kadınların mihirlerini seve seve verin.*"¹⁰² ; "*o halde onlardan hangisi ile faydalandınız ise mihirlerini kendilerine farz olarak verin*"¹⁰³ ayetleri gereği erkek eşine mihir/mehir vermek zorundadır. Erkek eşi ile arasındaki mihir sözleşmesine uymak zorundadır. Kocası süresinde mihirini ödemezse kadın boşanma davası açabilir. Ancak hâkim kocaya ödemesi için bir yıl süre tanır. Tanınan müddet dolduğu halde koca mihri ödemişse hâkim kocayı boşar. Bu görüş İslam hukukçularının çoğuna aittir.¹⁰⁴

Kocanın, Eşi Üzerine Onun Haberi Olmadan Evlenmesi: İlk dönem İslam hukukçuları evlilik akdi esnasında, kadın üzerine evlenilmemesini şart koşarsa kocanın bu şarta uyması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁵

Son dönem İslam hukukçuları da kadının haberi olmaksızın üzerine yeni bir evlilik yapılması durumunda kadının boşanma davası açabileceğini kabul etmiştir.¹⁰⁶

Genel Sebepler

---

94 AHKT, md. 77.

95 Zuhayli, IX, 416; Zekiyüddin Şaban (1993). El-Ahvalü'ş Şer'iyye li'l Ahvali'ş Şahsiyye, Bingazi, s., 499.

96 Zuhayli, IX, 416; Zekiyüddin Şaban, s., 479, 500.

97 AHKT, md. 80.

98 AHKT, md. 81.

99 Kudûri, III, 12; Meğınani, I, 201; AHKT, md. 48.

100 Aktan bunun lian olduğu görüşündedir. Bkz. Kur'ana Göre Boşanma Prosedürü Aktan (1998). 1. Ulusal Kadın ve aile Sempozyumunda Tebliğ, Konya, s.12.

101 AHKT, md. 83.

102 Nisa, 4/4.

103 Nisa, 4/24.

104 İbn Rüşd, II, 63; Zuhayli, IX, 221; Zekiyüddin Şaban, s., 275.

105 İbni Kudâme, VII, 488; AHKT, md. 83.

106 Muhammed şerif, el-Alim (1996). Nazarriyyetü's Siyasiyyeti'ş Şer'iyye ve'd-Davâbid ve'd Tatbikad, Bingazi, s.172.

Şiddetli Geçimsizlik: Bu kapsamda eşler arasında karşılıklı darp, küfür, hakaret, onur kırıcı davranışlar Allah'ın haram ettiği şeyleri yapmaya zorlama gibi eylemler söz konusudur. Kur'an ve sünnette eşler arasında oluşan geçimsizliklerin huzura kavuşturulması için birçok tavsiyeler vardır.¹⁰⁷ O ayetlere göre akrabaların tarafların mutluluğu, çocukların korunması ve sıcak yuvanın devamı için arabuluculuk yapılabileceği belirtilmiştir. Ancak sosyal hayatın değiştiği bu son asırlarda mahkemenin de ailevi problemlerde müdahil olmasının kuran ve sünnete uygun olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁸

SONUÇ

Boşanma, nikâh akdinin bozulmasıdır. Nikâh akdi, evlenecek olan kadın ve erkeğin ortak rızasıyla olmasına rağmen boşanma çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. İslam'a göre boşanma; ailevi problemlerden kurtulabilmek için başvurulabilecek en son çıkış yoludur. İki tarafın rızasıyla boşanma mümkün olduğu gibi bazen de tek taraflı iradeyle de olabilir. Çünkü boşanma genelde bir zaruret sonucu oluşur.

Boşanma yetkisi İslam da prensip olarak ilk etapta kocaya verilse de İslam, kadını ve asli mutluluğun temel hak ve hürriyetlerin korunması için gerektiğinde gerekçeler göstermesi halinde kadına da bu hakkı çeşitli yöntemlerle vermiştir. İslam'ın kadına verdiği bu hakların asırlar öncesinden verilmiş olduğunu da hesaba katarsak İslam'ın ne kadar ileri görüşlü ve çağdaş bir din olduğu ve asırlarca tazeliğini koruduğu ayrıca ortaya çıkar.

Bu araştırma, erkek egemen anlayışının bir tezahürü olarak klasik ve modern çalışmaların bir kısmında boşama yetkisinin erkekte olduğu ön kabulüne karşı, bilimsel veriler ışığında yeni bir perspektif kazandırma gayreti gütmektedir.

Konu işlenirken tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesine dayalı olan "boşamanın erkeğe hasredildiği" anlayışının izaha muhtaç olduğu delillendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma aynı zamanda İslam hukuku sahasında müstakil bir çalışma olması açısından alana katkı sağladığını düşünmekteyiz.

Bu çalışmada özellikle popülist yaklaşımlardan özenle kaçınılmıştır.

Boşanma konusunda yetki, kadınla erkek arasında eşittir. Ancak kadın, bu hakkını kullanırken kocasının haklarını da çiğnememelidir. Boşanma talebinde makul sebepler hukuki gerekçeler öne sürmelidir.

KAYNAKÇA

- AHMED FERRAC, Hüseyin (1991). Ahkâmu'l-Üsratü fi'l-İslâm, Beyrut.
AKTAN, Hamza (1998). Kur'ana Göre Boşanma Prosedürü, 1. Ulusal Kadın ve aile Sempozyumunda Tebliğ, Konya (1998).
AYDIN, M. Akif (t.y.). İslam ve Osmanlı Aile Hukuku, MÜİF yayınları.
AYNİ, Ebu Muhammed Bedruddin Mahmut b. Ahmet (t.y.). Umdu'tü'l-Kâri Şerhu Sahîhu'l Buhâri, Beyrut.
BARDAKOĞLU, Ali (1998). İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri" 1. Ulusal Kadın ve aile Sempozyumunda Tebliğ, Konya.
BEYHÂKİ, Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin, t.y. es-Sünenü' Kübrâ, Beyrut.
BİLMEN, Ömer Nasuhi (1988). Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul.
BUHÂRİ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1998). Sahihu'l-Buhâri, İstanbul.
CASSAS, Ebu Bekir Ahmet b Ali Er-Râzi (1998). Ahkâmu'l-Kur'ân, Beyrut.
CİN, Halil - Akgündüz (1989). Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Konya.

¹⁰⁷ Kur'anda ki tavsiyeler için bkz. Nisa, 4/4, 34, 128; Aktan, s.12.

¹⁰⁸ Zuhayli, IX, 414.

- DÂRAKUTNÎ, Ali b Ömer (1966). es-Sünen, Kahire.
- DOĞANAY, Ekrem (t.y.). İslam'da Talakın Hükmü ve Hikmetleri, İstanbul: Gonca yayınevi.
- DÖNDÜREN, Hamdi (t.y.). Delilleriyle Aile İlmihali, İstanbul: Erkam yayınları.
- ..... 1998. Delilleriyle İslam Hukuku, İstanbul: Erkam yayınları
- EBÛ BEKR Muhammed b. İbrahim, (t.y.). el-İşrâf alâ mezahibi'l-'ulema, tah, Ebû Hammad Sağır Ahmed el-Ensari, Daru'l-Medine lit'tıba'a ve'n-neşr.
- EBÛ DÂVUT, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (t.y.). Sünen-i Ebi Dâvud, Beyrut.
- EBÛ ZEHRA (t.y.). el-Ahvalü's-Şahsiyye, Kahire.
- EBÛ ZEHRA Muhammed(t.y.). el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Darü'l-fikri'l-arabi.
- ELMALILI, M. Hamdi Yazır (t.y.). Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul.
- ERDOĞAN, Mehmet (1998). Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Rağbet yayınları.
- FİRÛZÂBÂDÎ, Meccüddin Muhammed (1987). el-Kamusu'l-Muhit, Beyrut.
- HURASÎ, Muhammed b. Abdillâh, (t.y.). Şerhu Muhtasarı Seydi Halil, Beyrut.
- İBN ABİDİN, Muhammed b. Emin b. Ömer, (t.y.). Hâşiyetü Reddül-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saad b. Hazm (1970). el-Muhallâ, Mısır.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE (1979). Zâdü'l-Meâd, Kuveyt.
- İBNİ KESİR, Ebi'l Feda el-Hafız (1992). Tefsîru'l Kur'ânı'l-Azîm, Beyrut.
- İBN KUDÂME, Muvaffaku'd-din Ebu Muhammed Abdullâh b. Ahmed (1972). el-Muğni, Beyrut.
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (1990). Lisânü'l-Arab, Beyrut.
- İBNU'L ARABÎ, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh, (t.y.). Ahkamu'l Kur'an.
- İBNÜ'L-HÜMAM, Kemaluddin Mumammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid es-Sivasi, (t.y.). Şerhu Fethu'l-Kadir, Beyrut.
- KARAMAN, Hayreddin (1998). Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul, 1992.
- KARAMAN, Hayreddin-Topaloğlu, Bekir (1982). Yeni Kamus, İstanbul, t-l-k mad.
- KASÂNÎ, Alaüddin Ebu Bekr, b. Mes'ud, (t.y.). Bedai'u-Sanai fi Tertibi's-Şerai, Beyrut.
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri (1998). Kadın Konusunda Kur'ana Yönelik Başlıca Eleştiriler, İAD. Ankara.
- KOÇAK, Muhsin (1991). "Ehliyete Tesir Açısından sarhoşluk", OMÜİF.
- KUDÜRİ, Ebu'l Hüseyin Ahmet b. Muhammed, (t.y.). el-Muhtasar, İstanbul: Dersaadet.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (1985). el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut.
- MERĞİNANÎ, Burhaneddin Ebi'l Hüseyin Ali b. Ebi Bekr b. Abdu'l-Celil (1990). el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l Mübtedi, Beyrut.
- MEVSİLÎ, Abdullâh b. Mahmud (1987). el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr, İstanbul.
- MUHAMMED MUSTAFA ŞELEBÎ (1977). Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm, Beyrut.
- MUSTAFA AHMED ez-Zerkâ (1968). el-Medhalü'l-fıkhî el-Âmm, Dımaşk.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac (1969). Sahihu Müslim ve Ter. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- NESEİ, Ebu Abdirrahman b. Şuayb (1981). es-Sünen, İstanbul.
- NEVEVÎ, Ebu Zekerıyya Yahya Muhyiddi Şeref (1972). Şerhu Sahihi Muslim, Beyrut.
- RÂZÎ, Ebu Bekr Zeynuddin (1998). Muhtaru's-Sihah, İstanbul.
- SABUNÎ, Abdurrahman (1983). Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyni fi't-Talak fi's-Şeriatil-İslâmiyye, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- SAN'ÂNÎ, Muhammed b. İsmail (1987). Sübülü's-Selam Şerhu Bulûğu'l-Meram, Beyrut.
- SERAHSÎ, Şemsuddin (1998). Kitabu'l Mabsut, İstanbul: Çağrı yy.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (t.y.). Neylü'l-Evtâr, Kahire: Mektebetü Dârü't-Turas.
- ŞİRBİNÎ, Muhammed b. Ahmet el-Hatib, (t.y.). Muğni'l Muhtac ilâ Ma'rifeti Meani'l Minhac, Daru'l Fikir.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir(1994). Câmî'ul-Beyân fi Te'vili'l Kur'an, Mısır.
- TİMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. Sevre (1981). el-Camiu's Sahih, İstanbul.
- YUSUF EL-KARADÂVÎ (2000). Fetâvâ Muâsıra, Beyrut.
- EL-MÜNZİR, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim (1983). Kitabu'l-İcma, Ter. Abdulkadir Şener, Ankara.
- SURÜRÎ, Muhammed, (t.y.). Ahkâmü't-Talak, sadeleşiren; İ. Halil Can, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- ZÂHİD EL-KEVSERÎ, (t.y.). el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talak, yy.
- ZEKİYÜDDİN ŞABAN (1993). el-Ahkâmü's-Şerıyye li'l-Ahvâlî's-Şahsiyye, Bingazi.
- ZEYDAN, Abdülkerim (1994). el-Mufassal fi Ahkami'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatil-İslamiyye, Beyrut.
- ZEYLÂÎ, Cemaluddin Ebi Muhammed Abdillâh b. Yusuf, (t.y.). Nasbu'r-Râye, li Ehâdisi'l-Hidâye, Kahire: Dârü'l-Hadis.
- ZUHAYLÎ, Vehbe (1989). el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuhu, Dımaşk.